

АНОТАЦІЯ

Поліщук І. В. Освітня і експериментально-виховна діяльність Тамари Дмитрівни Дем'янюк (1944–2013). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне. 2022 рік.

Зміст анотації

У дисертації здійснено цілісний аналіз освітньої і експериментально-виховної діяльності Тамари Дмитрівни Дем'янюк (1944–2013) у контексті розвитку освіти й виховання у ХХ–ХХІ ст. задля актуалізації педагогічного досвіду вченої за умов Нової української школи.

Розвиток педагогічної науки, зокрема теорії і методики виховання, на сучасному етапі неможливий без аналізу внеску окремих видатних особистостей у цей процес, творчого використання спадщини значущих педагогічних персоналій для розуміння й розв'язання проблем у сучасній освіті й педагогічній науці. У цьому контексті важливим є залучення до педагогічної науки імен культурно-освітніх діячів, які своєю діяльністю і творчим доробком прислужилися становленню і розвитку вітчизняної освіти й виховання. Зокрема, актуалізується потреба дослідження освітньої та експериментально-виховної діяльності Тамари Дмитрівни Дем'янюк (1944–2013 рр.) – відомої української педагогині, фахівчині з теорії і методики виховання, кандидата педагогічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України, відмінника освіти України, члена Комісії інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи в навчальних закладах України Науково-методичної ради з питань освіти МОН України, людини енциклопедичних знань із гуманітарних наук, високоінтелектуальної особистості, прихильниці й активної реалізаторки гуманістичних ідей в освіті.

У дисертації схарактеризовано історіографію дослідження. Відповідно до проблеми дослідження джерельну базу роботи класифіковано за змістовим і видовим критеріями: нормативно-правові документи, що регулювали систему освіти в досліджуваній період; понад 250 друкованих праць ученої (монографії, навчальні посібники, підручники, статті, тези, лекції, доповіді, брошури); наративні джерела (спогади членів родини, сучасників ученої, її колег, учнів і послідовників); публікації періодичних видань («Радянська школа», «Рідна школа», «Завуч», «Початкова школа», «Світ виховання»; «Позакласний час +»; «Філософія. Педагогіка. Суспільство», «Радянська освіта», «Освіта України», «Радянська Україна», «Вільне слово», «Радянське слово», «Червоний прапор» та ін.), що дають змогу проаналізувати сукупність ідей, поглядів, які визначали спрямованість діяльності Т. Дем'янюк; інтерпретаційні джерела (праці, що містять загальний суспільний контекст; автореферати, дисертаційні дослідження, монографії, матеріали наукових конференцій і публікації в сучасній періодиці).

У процесі наукового пошуку уточнено зміст базових понять «освітня діяльність», «експериментально-виховна діяльність» та похідних від них. Освітня діяльність Т. Дем'янюк визначається як вид соціальної практики, як вид професійної діяльності, змістом якої є навчання, виховання, розвиток особистості й формування особистісних цінностей. Водночас освітня діяльність Тамари Дмитрівни Дем'янюк є одним із найважливіших чинників її особистісного розвитку, умовою й результатом суспільного розвитку. Своєю чергою, експериментально-виховна діяльність – це продуманий і цілеспрямований процес конструювання й апробації нових практик виховання, що враховує чинники невизначеності, але орієнтований на експертизу й строгий контроль змін у цій практиці; це важливий засіб розвитку педагогічної системи, розробки й упровадження інновацій для створення нових знань і моделей виховного процесу, що сприяють підвищенню якості й ефективності виховання учнів. За своєю сутністю експериментально-виховна діяльність педагога-практика Т. Дем'янюк є

інноваційно-дослідницькою діяльністю із заданими вихідними установками, що являють собою конкретні рішення, які регулюють цю діяльність.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що в ньому вперше:

Розкрито життєвий і творчий шлях вченої-викладачки на основі феноменологічного й біографічного підходів через історико-культурні засади в контексті розвитку освіти й педагогічної думки двох періодів – радянського та періоду державної незалежності України.

З'ясовано провідні чинники формування педагогічного вчення Т. Дем'янюк (сім'я, родинне й соціальне оточення; соціально-економічні, політичні; система шкільної та інститутської освіти; педагогічна й наукова діяльність; професійне оточення; самоосвіта і саморозвиток); схарактеризовано напрями освітньої діяльності Т. Дем'янюк (завідування кабінетом виховної роботи і шкільних бібліотек Ровенського обласного інституту удосконалення вчителів; розроблення державних документів про освіту; викладацька діяльність; організаційний напрям (завідування кафедрою теорії і методики виховання РДГУ; завідування Всеукраїнською науково-дослідною лабораторією інноваційних технологій; керівництво держбюджетними темами; співпраця з освітніми інституціями різного рівня; організація та проведення науково-практичних конференцій, семінарів різного рівня); експериментально-виховна діяльність; науково-методична діяльність; підготовка педагогічних і науково-педагогічних кадрів).

Представлено науково-педагогічний портрет ученої, дослідниці та науковиці Т. Дем'янюк, в основу якого покладено такі характеристики: напрям та сфера педагогічної діяльності; педагогічна майстерність; світогляд; особисті якості; взаємодія з колегами та вихованцями. Важливими елементами в описі педагогічної діяльності особистості та створенні уявлення про неї є наявність відомостей про її фахові вподобання, тобто ту галузь знань, яка стала напрямом її наукових пошуків, здобуття знань, їх передачі молодшому поколінню, а також сферою їх реалізації.

Здійснено аналіз наукової школи професора Т. Дем'янюк, з'ясовано, що за типом наукової діяльності її школа є науково-дослідною; за типом наукової ідеї, яка досліджується, – експериментальною; за функціональним призначенням знань – прикладною; за рівнем локалізації – всеукраїнською. За керівництва Т. Дем'янюк були захищені чотири кандидатські дисертації з проблем виховання (Т. Колесіна, Н. Тимошук, Т. Гавлітіна, О. Лисенко). Представники наукової школи Т. Дем'янюк розробляли зміст і напрями національного виховання, проблеми діяльності сільської школи, а також проблему психолого-педагогічної підготовки конкурентоспроможного вчителя.

Розкрито зміст експериментально-виховної діяльності закладів освіти м. Рівне та Рівненської області за керівництва Т. Дем'янюк, які стали експериментальними майданчиками всеукраїнського (19 напрямів) та регіонального рівня (47 закладів освіти і 8 методичних кабінетів) Науково-дослідної лабораторії інноваційних виховних технологій РДГУ.

Доведено, що в кожному напрямі експериментально-виховної діяльності науковим керівником Т. Дем'янюк було чітко обґрунтовано алгоритм дослідно-експериментальної роботи, позитивні результати якої знайшли своє впровадження в низці документів управління освіти і науки Рівненської обласної держадміністрації, районних відділів освіти, Науково-дослідної лабораторії інноваційних виховних технологій РДГУ, відділу виховної роботи і захисту прав дитини Науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України; у науково-методичних розробках та авторських моделях виховних систем, структурно-логічних моделях педагогічного процесу та організаційно-функціональних структурах освітньої діяльності; у наукових працях про діяльність інноваційних закладів освіти Рівненщини.

Здійснений аналіз експериментально-виховної діяльності в закладах освіти Рівненщини за керівництва Т. Дем'янюк засвідчив, що найбільш ефективною виявилася діяльність педагогічних колективів, яка передбачала

чітку постановку мети, розробку та апробацію Концепцій та цільових творчих програм виховання та розвитку особистості, забезпечення внутрішніх інновацій з урахуванням об'єктивної організації усього життя колективу і суб'єктивної сторони психічних станів, переживань, розвитку моральних рис особистості.

До позитивних результатів експериментально-виховної діяльності всеукраїнського й регіонального рівнів віднесено внутрішні інновації, оновлення парадигми освітньо-виховного процесу, розширення мережі учнівських об'єднань за інтересами, зміни в методичній роботі й ін.

Узагальнено результати експериментально-виховної діяльності в закладах освіти десяти районів Рівненщини (Березнівського, Демидівського, Дубенського, Володимирецького, Костопільського, Корецького, Сарненського, Зарічненського, Здолбунівського, Млинівського) за керівництва Т. Дем'янюк; схарактеризовано інноваційну освітню практику в закладах освіти Рівненської області за пріоритетними напрямками, визначеними Національною доктриною розвитку освіти.

Подальшого розвитку набули наукові положення про експериментально-виховну діяльність Т. Дем'янюк, особливий соціальний ефект доробку вченої щодо співпраці сільських шкіл Рівненщини з Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти, Інститутом проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, Рівненським державним гуманітарним університетом, Рівненським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти й ін.

До наукового обігу введено раніше неопубліковані праці Т. Дем'янюк, спогади приватних осіб про вчену, архівні матеріали (кількість справ – 45), що дало змогу поглибити й конкретизувати відомості про життя та педагогічну діяльність Т. Дем'янюк, особливості генези її інноваційної експериментально-виховної діяльності, вплив ученої на освітні процеси ХХ сторіччя.

Практичне значення дослідження полягає в актуалізації педагогічного досвіду Т. Дем'янюк й обґрунтуванні перспектив його інтерпретації задля організації й удосконалення інноваційної експериментально-виховної діяльності закладів загальної, позашкільної та вищої освіти.

Матеріали здійсненого дослідження можуть використовуватися під час вивчення майбутніми педагогами курсів педагогіки, педагогіки вищої школи, теорії і методики виховання, педагогічного краєзнавства, під час написання кваліфікаційних робіт та ін.

Матеріали дослідження можуть бути використані в системі післядипломної освіти педагогічних працівників; у підготовці підручників, навчальних і методичних посібників, у розробці елективних курсів, програм самостійної роботи здобувачів вищої освіти; у діяльності наукових гуртків.

На основі пошукової діяльності та здійсненого аналізу укладено й опубліковано бібліографічний покажчик праць Т. Дем'янюк «Тамара Дмитрівна Дем'янюк: біобібліографічний покажчик» (2019).

Ключові слова: освітня діяльність; експериментально-виховна діяльність; Тамара Дмитрівна Дем'янюк; персоналія; наукова школа; науково-педагогічний портрет; педагогічна спадщина; теорія і методика виховання; ціннісна парадигма виховання; інноваційна освітня діяльність всеукраїнського, регіонального рівнів; заклади загальної середньої, позашкільної, вищої, післядипломної освіти.

Abstract

Polishchuk I. V. Educational and experimental educative activities of Demianiuk Tamara Dmytrivna (1944-2013) – Qualifying scientific work on manuscript rights.

A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 011 – Educational, Pedagogical Science – Rivne State University for the Humanities, Rivne, 2022.

Abstract content.

The dissertation was conducted on the holistic analysis educational and experimental activity of Demianiuk Tamara Dmytrivna (1944-2013) within the context development of education and training in the XX-XXI centuries toward the update of the pedagogical experience of scientist in the conditions of the New Ukrainian School.

The development of pedagogical science, including the theory and method of education, at the current stage, is not feasible without the analysis of the contribution of certain prominent personalities to this process, creative use of the heritage of meaningful pedagogical personalities for comprehension and problem-solving in modern education and pedagogical science. In this context, it is essential to engage in pedagogical science the forenames cultural and educational leaders, whose activities and creative achievements, was contributed to the establishment and development of national education and training. In particular, is an updated need to research education, experimental and educative activity of Demianiuk Tamara Dmytrivna (1944-2013) – a well-known Ukrainian pedagogue, a specialist in the theory and methods of education, Doctor of Pedagogical Science, Associate Professor, Honoured Worker of Education of Ukraine, Distinguished Worker of Public Education, a member of the Commission for innovative activity and research experimental work in educational institutions of Ukraine of the Scientific and Methodological Council for Education of the Ministry of Education and Culture of Ukraine, the person with an encyclopedic knowledge of the humanities,

a highly intellectual personality, a supporter and active implementer of humanistic ideas in education.

The research is characterized the historiography of the study. In accordance with the research problem, the source base of the work is classified to the content and type criteria: normative and legal documents that regulated the education system in the research period; over 250 printed works of the scientist (monography, manuals, textbooks, articles, thesis, lecture, report, leaflet); narrative source (memories of family members, contemporaries of the scholar, her colleagues, students and followers); publications of periodicals (“Soviet School” («Radianska shkola»), “Native school” («Ridna shkola»), “Headteacher” («Zavuch»), “Primary school” («Pochatkova shkola»), “The World of Education” («Svit vykhovannia»); “Extracurricular Time+” («Pozaklasnyi chas +»), “Philosophy. Pedagogy. Society” («Filosofiiia. Pedahohika. Suspilstvo»), “Soviet Education” («Radianska osvita»), “Education of Ukraine” («Osvita Ukrainy»), “Soviet Ukraine” («Radianska Ukraina»), “Free Speech” («Vilne slovo»), “Soviet Term” («Radianske slovo»), “Red Flag” («Chervonyi prapor»), etc.) that makes it possible to analyze set of ideas, opinions, that have determined direction activities of T. Demianiuk; interpretative source (works is containing common social context; abstracts from the dissertation, dissertation research, monographs, materials of scientific conferences and publications in modern periodicals).

In the process of scientific research, the author was clarified the sense of fundamental concepts of “educational activities”, and “experimental and educative activities” and derived from their derivatives. The educational activity of T. Demianiuk is determined as a form of social practice, as a kind of professional activity, the meaning of which is training, education, personal development, and the formation of personal values. In this case, the educational activity of Demianiuk Tamara Dmytrivna is one of the major factors in her personal development, condition, and results in community development. In turn “experimental and educative activities” is thoughtful, the targeted process of designing and testing new educational practices, which takes into account factors

of uncertainty but is aimed at the examination and strict monitoring of modifications in this practice; this is an important means of development of the pedagogical system, elaboration, and implementation of innovations for the creation of new knowledge and the models of an educational process, which contribute to the improvement of quality and efficiency education of students. In essence, the “experimental and educative activities” of the practicing teacher T. Demianiuk is an innovative research activity with set output installations that represent specific solutions to regulate this activity.

Originality results of the research lie in the fact that for the first time, it:

The life and creative work of a scientist and teacher are revealed on the basis of phenomenological and biographical approaches through historical and cultural foundations within the context of the development of education and pedagogical opinion of two periods – the Soviet-era and the period of State Independence of Ukraine.

The paper was determined the leading factors of the formation of pedagogical training T. Demianiuk (household, family, and social environment; social economic, political; the school system and institute’s education (graduate education); pedagogical and scientific activity; professional environment; self-education and self-development); it is characterized the directions educational activity T. Demianiuk (head of the office of the educational work and school libraries Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education; development of the state documents on education; teaching activity; organization trend (head of the department of Theory and Methods of Education of Rivne State University for the Humanities; head of the All-Ukrainian Research Laboratory of Innovative Technologies; management of state budget topics; collaboration with educational institutions of various levels; organization and holding of scientific-practical conferences, seminars of various levels); experimental and educational activity; scientific and methodological activity; training pedagogical and research and educational staff.

It is presented the scientific and pedagogical portrait of the scholar, researcher T. Demianiuk, which is based on the following characteristics: direction and scope of pedagogical activity; pedagogical skill; ideology; personal qualities; interaction with colleagues and students. Essential elements in describing the pedagogical activity and creating an idea about this scientist are the presence of data about her professional preferences, thus the branch of knowledge that became the trend of her scientific searches, acquisition of knowledge, and the transfer of that to the younger generation, along with implementation.

The work has implemented the analysis of the scientific school of Professor T. Demianiuk and has been established that the type of scientific activity of her school is scientific and research; the type of scientific idea being investigated is experimental; the functional purpose of knowledge is applied; by localization level is all-Ukrainian. Under the guidance of T. Demianiuk, four candidates' thesis on education problems were defended (T. Kolesina, N. Tymoshchuk, T. Havlitina, O. Lysenko). Representatives of the scientific school of T. Demianiuk were developed the content and areas of national education, problems of rural school activities, as well as the issue of psychological and pedagogical training of a competitive teacher.

It is revealed the meaning of the experimental and educational activity of educational institutions in the city of Rivne and the Rivne Oblast headed by T. Demianiuk, which represented experimental sites of the All-Ukrainian (19 fields) and the regional level (47 educational institutions and 8 methodological offices) the Scientific Research Laboratory of Innovative Educational Technologies Rivne State University for the Humanities.

It has been proved that in each direction experimental and educational activity of the scientific supervisor – T. Demianiuk accurately and scientifically were justified the algorithm research and experimental work, and the positive results, which were implemented in a number of documents of the Department of Education and Science of the Rivne Regional State Administration, regional departments of education, the Scientific Research Laboratory of Innovative Educational Technologies of Rivne

State University for the Humanities, Department of Educational Work and Child Rights Protection of the Scientific and Methodological Center of Secondary Education of the Ministry of Education and Science of Ukraine, in scientific and methodological developments and author's models of educational systems, structural and logical models of the pedagogical process and organizational and functional structures of educational activity; in scientific works on the activity of innovative educational institutions of the Rivne Oblast.

The analysis of the experimental training activity in the educational institutions of the Rivne Oblast supervised by T. Demianiuk was showed that the most efficient became work of pedagogical groups, that predicated distinctly purpose setting, elaboration, and testing of Concepts, targeted creative programs of education and personal development. Moreover, it is proved internal innovation considers the objective organization lifetime of the team and the subjective side of mental states, experiences, and development of moral personality traits.

In this way the positive results of experimentally educational activity at national and regional levels are assigned to internal innovations, updating the paradigm of the educational pedagogic process, expansion of the network of students' associations on interests and changes in methodological work, etc.

The dissertation was generalized the outcome of the experimental training activity in the educational institutions of ten areas of Rivne Oblast (Berezne Raion, Demydivka Raion, Dubno Raion, Volodymyrets Raion, Kostopil Raion, Korets Raion, Sarny Raion, Zarichne Raion, Zdolbuniv Raion, Mlyniv Raion) supervised by T. Demianiuk; it is characterized innovative academic practice in the educational institutions in the Rivne Oblast in priority areas, that was determined by the National Doctrine of Education Development.

Further development has gained the scientific position of experimentally educational activity T. Demianiuk, the special social effects of heritage by T. Demianiuk over collaboration with the rural school of the Rivne Oblast with the Institute of Innovative Technology and the Content of Education, the Institute of Educational Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of

Ukraine, Rivne State University for the Humanities, Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, etc.

In scientific circulation is gained previously unpublished work of T. Demianiuk, recollections private persons about the scientist, archive materials (amount of cases – 45), that allowed enhancing and specifying information about the life and pedagogical activity T. Demianiuk, peculiarities of the genesis of her innovation experimentally educational activity, the impact of the academic of the educational process.

The practical mean of investigation consists in the actualization of the pedagogical experience of T. Demianiuk and substantiating the outlook of its interpretation with the aim of organizing and improving innovative experimental education activities of institutions of general, extracurricular, and higher education.

The materials was committed by research can be used by future experts during the learning of the courses in pedagogy, higher school pedagogy, theory, and methods of education, pedagogical regional studies, when writing qualification works, etc.

On the other hand, the materials of research can be used in the system of postgraduate education of pedagogical staff; in the preparation of textbooks, and educational and methodical manuals, in the development of elective courses, in programs of self-study of applicants for higher education; in the work of scientific groups.

On the basis of the search activity and the committed analysis was concluded and published bibliographical index of the works of T. Demianiuk “Demianiuk Tamara Dmytrivna: bibliographical index” (2019)

Keywords: educational activity, experimentally and educational activity; Demianiuk Tamara Dmytrivna; persona; scientific school; scientific and pedagogical portrait; pedagogical heritage; theory and methods of education; value paradigm of education; innovative educational activity at the All-Ukrainian and regional levels; institutions of general secondary, extracurricular, higher, postgraduate education.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації
Статті у наукових фахових виданнях України

1. Дем'янюк І. В. Життєвий і творчий шлях Т. Д. Дем'янюк у контексті розвитку громадянського виховання в Україні. *Інноватика у вихованні*. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 6. С. 250–258.
2. Поліщук І. В. Проблема національно-патріотичного виховання у педагогічній спадщині Т. Д. Дем'янюк. *Інноватика у вихованні*. Рівне: РДГУ, 2018. Вип. 8. С. 327–338.
3. Поліщук І. В. Науково-педагогічний портрет Т. Д. Дем'янюк. *Нова педагогічна думка*. Рівне: РОІППО, 2019. № 4(100). С. 11–15.
4. Поліщук І. В. Ідеї Т. Д. Дем'янюк щодо використання педагогіки народознавства у національно-патріотичному вихованні молодших школярів. *International Academy Journal Web of Scholar*. Warsaw, Poland. March 2020. 3(45). С. 56–62.

Опубліковані праці апробаційного характеру

5. Дем'янюк І. В. Т. Д. Дем'янюк про формування сучасної парадигми науково-методичної роботи з педагогами. *Інноватика у вихованні: зб. наук. пр.* Вип. 5. Рівне: РДГУ, 2017. С. 241–252.
6. Поліщук І. В. Життєвий і творчий шлях Т. Д. Дем'янюк в контексті реформування виховного процесу української школи. *Роль особистості у реформуванні української школи: від досвіду до інновацій (до 75-річчя з дня народження Т. Д. Дем'янюк: електронний збірник матеріалів Регіональної науково-практичної конференції*. Рівне: РДГУ. 2019. С. 111–116.
7. Поліщук І. В. Теоретико-методична спадщина Т. Д. Дем'янюк. *Наука, освіта, суспільство очима молодих: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих науковців*. Рівне: РДГУ. 2019. С. 129–131.
8. Поліщук І. В. Кафедра теорії і методики виховання РДГУ як осередок творчої реалізації відомих педагогів сучасності (Т. Д. Дем'янюк та С. Г. Карпенчук). *Виховання особистості в контексті реформування української школи і розвитку педагогічної науки (пам'яті професора С. Г. Карпенчук: електронний збірник матеріалів II Регіональної науково-практичної конференції*. Рівне: РДГУ. 2019. С. 61–65.
9. Тамара Дмитрівна Дем'янюк: біобібліогр. покажч. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т; упоряд.: Поліщук І. В.; наук. консультант О. Б. Петренко; наук. ред. О. Б. Петренко; бібліогр. ред. О. С. Покусова. Рівне: РДГУ, 2019. 70 с.

10. Поліщук І. В. Спогади як джерело інформації в біографічному дослідженні (на прикладі вивчення персоналії Т. Д. Дем'янюк). *Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі: збірник матеріалів VII Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти*. Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2022. С. 64.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дослідження

11. Дем'янюк І. В. Внесок Т. Д. Дем'янюк у розвиток теорії і практики виховання в Україні. *Інноватика у вихованні*. Рівне: РДГУ, 2015. Вип. 2. С. 263–269.

12. Поліщук І. Роль персональних біобібліографічних показників у формуванні джерельної бази дослідження. *Форми репрезентації джерел з історії освіти (до 20-річчя Державної науковопедагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського): збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару*. Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2019. С. 73–75.

13. Поліщук І. Використання феноменологічного підходу у висвітленні персоналій української педагогіки. *Дослідницькі підходи до історико-педагогічних розвідок: від традицій до новацій: збірник матеріалів V Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти*. Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2020. С. 40–41.